

نواحی اقتصادی

کشاورزی، صنعت و تجارت

انسان‌ها برای ادامه‌ی زندگی و تهیه‌ی لوازم مورد نیاز

خود نظیر غذا، مسکن، لباس، سوخت و... به محیط طبیعی و منابع موجود در آن وابسته‌اند. همه‌ی جوامع انسانی برای تداوم بقا به‌ناچار به تغییر شکل محیط طبیعی و تولید می‌پردازند و چون یک فرد یا جامعه نمی‌تواند به‌تنهایی همه‌ی نیازهای خود را رفع کند، ناگزیر است که از انسان‌ها یا جوامع دیگر کمک بگیرد. این امر به توزیع و مبادله‌ی کالاها و محصولات منجر می‌شود و فعالیت‌های اقتصادی را شکل می‌دهد.

همان‌طور که در فصل اول آموختید، شکل و نوع و چگونگی فعالیت‌های اقتصادی در نواحی مختلف، متفاوت است. شما در این درس با برخی از اشکال فعالیت‌های اقتصادی در نواحی مختلف آشنا می‌شوید.

به‌طور کلی فعالیت‌های اقتصادی به سه گروه عمده^۱ تقسیم می‌شوند:

۱- فعالیت‌های نوع اول به فعالیت‌هایی گفته می‌شود که به‌طور مستقیم با انواع منابع طبیعی در ارتباط‌اند. کشاورزی، دام‌پروری، صید ماهی، جنگل‌داری و... جزء فعالیت‌های نوع

اول است.

۲- فعالیت‌های نوع دوم شامل فعالیت‌هایی است که در آن منابع و مواد اولیه در کارخانه‌ها تغییر شکل می‌یابند و به کالاهای جدید تبدیل می‌شوند؛ مانند انواع کالاهای صنعتی (کفش، اتومبیل، پارچه، فولاد و...).

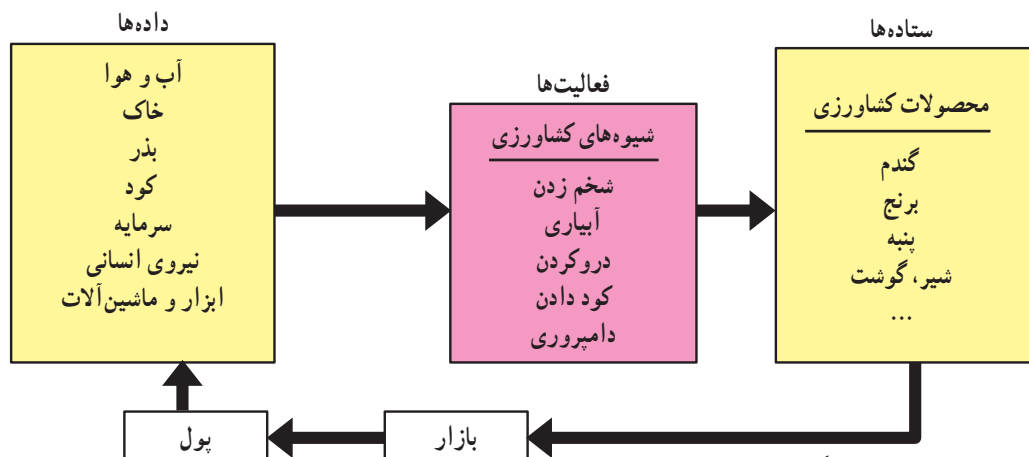
۳- فعالیت‌های نوع سوم شامل فروش و مبادله‌ی کالاها و خدمات است؛ مانند فعالیت‌های آموزشی، درمانی، خرید و فروش و....

کشاورزی

● سیستم‌های کشاورزی و انواع آن

به‌نظر شما برای تولید یک محصول کشاورزی به چه عواملی نیاز داریم؟ آیا می‌توانید بگویید که یک کشاورز برای تولید محصول چه فعالیت‌هایی انجام می‌دهد؟ به نمودار ۱ توجه کنید. همان‌طور که می‌بینید، فعالیت کشاورزی را می‌توان به‌عنوان یک سیستم در نظر گرفت.

سیستم‌های کشاورزی در همه‌ی نواحی جهان، یکسان

شکل ۱- کشاورزی به‌عنوان یک سیستم

۱- فعالیت‌های نوع چهارم فعالیت‌هایی است که با تولید و پردازش اطلاعات سروکار دارد.

شکل ۲- کشاورزی سنتی

نیستند. به طور کلی دو نوع سیستم کشاورزی عمده در جهان وجود دارد: سیستم سنتی و سیستم تجاری.

۱- سیستم معیشتی یا سنتی: در این سیستم، بیش تر از نیروی انسانی و ابزار ابتدایی استفاده می شود. میزان تولید و سود اقتصادی پایین است و محصولات کشاورزی و دامی بیش تر برای رفع نیازهای خانواده ی کشاورز تولید می شوند. این سیستم در بیش تر نواحی کشورهای در حال توسعه رواج دارد.

۲- سیستم تجاری یا ماشینی: در این سیستم از فناوری پیشرفته و شیوه ها و ابزارآلات مدرن مانند تراکتور، کمباین، بذر اصلاح شده و کود شیمیایی استفاده می شود. زمین کشاورزی معمولاً وسیع و میزان تولید و سود اقتصادی بالاست و تولید محصول به منظور فروش و صادرات انجام می گیرد. این سیستم در تعدادی از کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه یافته ی صنعتی دیده می شود.

به شکل های ۲ و ۳ نگاه کنید و آن دو را با هم مقایسه کنید. به نظر شما داده ها و ستاده ها در این دو سیستم چه تفاوتی با هم دارند؟

هر یک از سیستم های سنتی یا تجاری خود به گروه های مختلف تقسیم می شود. در این جا برخی از مهم ترین شیوه های کشاورزی را در هر یک از سیستم ها بررسی می کنیم.

شکل ۳- کشاورزی ماشینی

سیستم کشاورزی سنتی

کوهستانی مناطق بیابانی و نیمه بیابانی انجام می پذیرد. ناحیه ی سرد توندر نیز یکی از مناطق شبانی و کوچ نشینی دنیا محسوب می شود و نوع دام در این ناحیه، گوزن شمالی است. امروزه زندگی شبانی و چادر نشینی تقریباً در همه جای دنیا در حال نابودی است و بسیاری از چادر نشینان این نوع زندگی را کنار گذاشته و در روستاها و شهرها ساکن شده اند.

پ - کشت برنج غرقابی: این نوع کشاورزی در مناطق مرطوب آسیا شامل نواحی موسمی هند و بنگلادش، جنوب شرقی چین، ژاپن، اندونزی، فیلیپین و تایلند ... رواج دارد. در این شیوه، مزارع کوچک و اغلب یک هکتارند و کشاورزان بیشترین استفاده را از زمین می کنند. آن ها در جایی که زمین های سطح کم است - از جمله در دامنه های کم شیب - به تراس بندی زمین می پردازند. کشت برنج غرقابی کم محصول است و عده ی کمی را تغذیه می کند.

شکل ۴- کشت برنج غرقابی، بالی، اندونزی

این سیستم شامل انواع متفاوتی است در اینجا سه نوع آن کشت نوبتی، گله داری شبانی و کشت برنج غرقابی معرفی می شود:

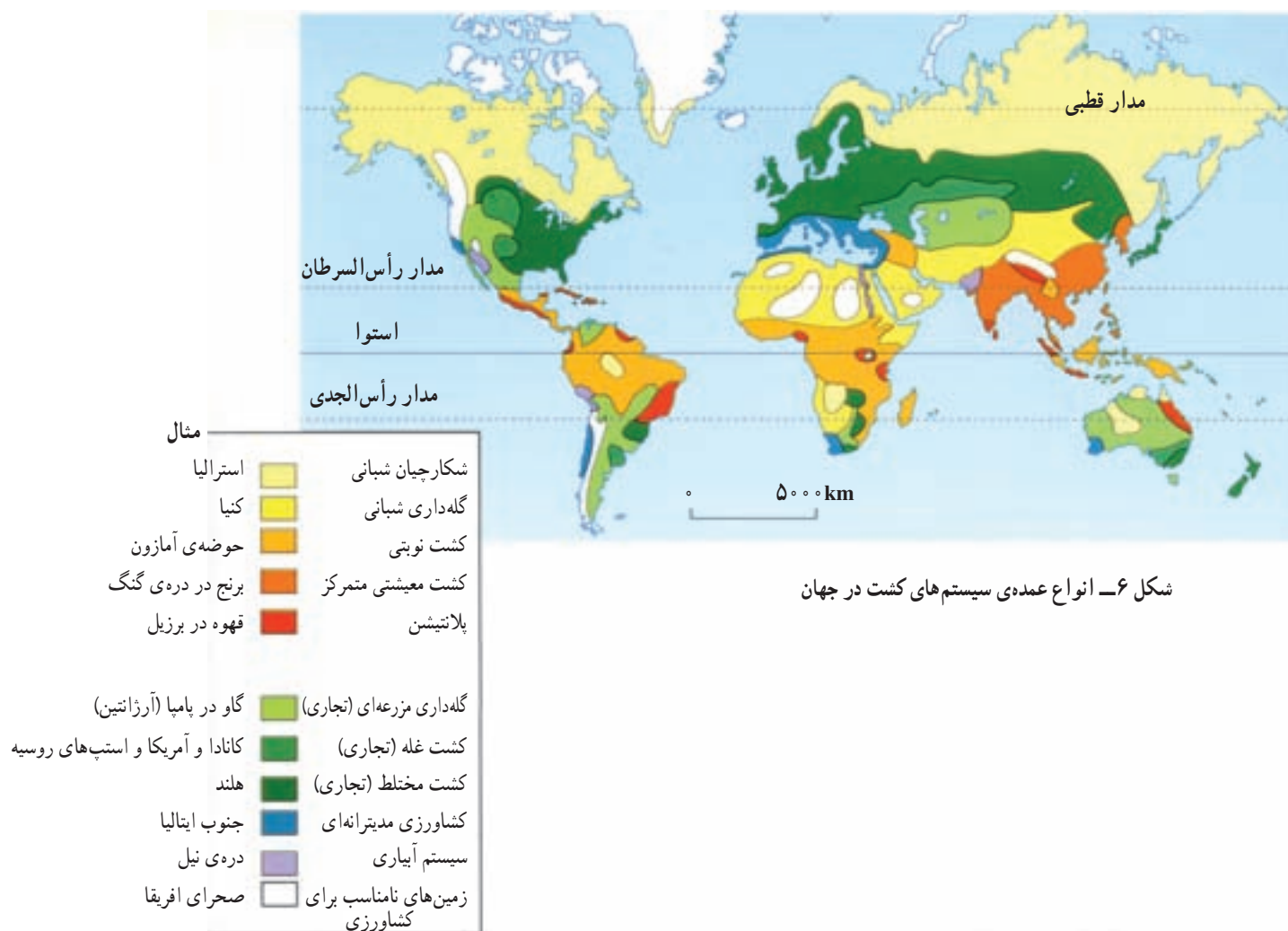
الف - کشت نوبتی (متحرک): این سیستم کشاورزی در بین بومیان ساکن اراضی پست نواحی استوایی در قاره های آمریکا، آفریقا و جنوب شرقی آسیا و اندونزی رواج دارد. کشاورزان با قطع کردن درختان و سوزاندن پوشش گیاهی محل زمین ها را به اصطلاح پاک می کنند تا برای کشاورزی آماده شوند. محصولات کشت نوبتی شامل ذرت، حبوبات، موز و ... است. این نوع کشاورزی قبل از مرحله ی برداشت به کار و هزینه ی زیادی نیاز ندارد.

در این شیوه از هیچ نوع کود حیوانی یا شیمیایی استفاده نمی شود و کشاورزان چهار یا پنج سال بی در پی زمین را می کارند و محصول آن را برداشت می کنند. زمانی هم که خاک مزارع قدرت باروری و حاصل خیزی خود را از دست می دهد، آن را رها می کنند و به جای دیگر می روند. مزارع و زمین های ترک شده گاه دو تا بیست سال بدون استفاده باقی می مانند. این شیوه ی زراعت از انواع ابتدایی و حاصل آن بسیار ناچیز است.

ب - گله داری شبانی: یکی دیگر از انواع کشاورزی غیرتجاری در دنیا، معیشت گله داری شبانی است. این شیوه در بیابان ها، استپ ها و ساوان ها در قاره ی آفریقا، کشورهای عربستان، ایران و بخش هایی از خاورمیانه و آسیای مرکزی رواج دارد. از مشخصات عمده ی چرای شبانی، جابه جا شدن دائمی مردم با دام هایشان است که با هدف دسترسی به علوفه برای چرای دام ها صورت می گیرد. این جابه جایی ها بین زمین های هموار و

شکل ۵- سوزاندن جنگل برای کشت نوبتی (آمازون)

شکل ۶- انواع عمده سیستم های کشت در جهان

نیز برای کشت تخصصی، منطقه ی وسیعی از جنگل ها را پاک می کنند و یک محصول را در آن می کارند. این محصول صرفاً جنبه ی تجاری دارد و برای بازار فروش تولید می شود و نه مصرف محلی. این نوع سیستم کشاورزی به کارگر زیاد نیاز دارد؛ بنابراین، مالکان و مدیران مزارع از کارگران مهاجر و سیاه پوست با مزد ارزان برای کارهای کشاورزی استفاده می کنند. در گذشته، در نواحی جنوبی ایالات متحده ی آمریکا از بردگان سیاه پوست برای کار در مزارع استفاده می شد. این کارگران مجبور به کار در هوای بسیار گرم و مرطوب بودند. محصولات تولید شده در این مزارع به مصرف اروپاییان و آمریکایی ها و به سایر نواحی دنیا صادر می شود. کشت صدور این محصولات برای اربابان سود زیاد و برای بومیان فقر به همراه دارد. امروزه شرکت های چندملیتی* مدیریت تولید و کشت این مزارع را به عهده دارند.

در بین کشورهای آسیایی، ژاپن بیشتر از سایر کشورها از شیوه ی ماشینی کشت برنج غرقابی استفاده می کند. زارعان علاوه بر کشت برنج و چای و نیشکر به پرورش دام، طیور، کرم ابریشم و نگهداری ماهی در مخازن آب می پردازند.

سیستم کشاورزی تجاری

سیستم کشاورزی تجاری نیز شامل انواع متفاوتی است. در این جا کشت تخصصی تک محصولی، کشت غله و باغداری و دامداری تجاری معرفی می شود:

الف - کشت تخصصی تک محصولی (پلاتیشن): بازرگانان آمریکای شمالی و اروپا در قرن های هیجدهم و نوزدهم مزارعی را در نواحی استوایی به وجود آوردند که به کشت و تولید تخصصی یک محصول استوایی اختصاص داشت. در حال حاضر

محصولات عمده‌ی کشاورزی در کشت تک‌محصولی (پلاتیشن)									
کائوچو	موز	چای	شکر	قهوه	کاکائو	نخل روغنی	پنبه	تنباکو	

کاشت و برداشت محصول به‌صورت ماشینی انجام می‌شود. معمولاً یک یا چند کشاورز ثروتمند مالک این مزارع‌اند. گاه این مزارع به‌صورت یک شرکت و اتحادیه‌ی بزرگ اداره می‌شوند. در این سیستم کشت، در کنار مزارع کارخانه‌هایی برای تبدیل و بسته‌بندی و توزیع محصولات در بازارهای مصرف پدید آمده است. به همین دلیل، در اصطلاح به آن کشت و صنعت می‌گویند. ● در باغداری تجاری، باغداران در زمینه‌ی کشت متمرکز انواع میوه، سبزی و انگور تخصص دارند و تولید محصول صرفاً برای فروش در بازار صورت می‌گیرد. معمولاً این نوع باغداری در بیش‌تر کشورهای صنعتی جهان دیده می‌شود. باغ‌های تجاری معمولاً در نزدیکی مراکز عمده‌ی شهری قرار دارند.

شکل ۷- کشاورزی تک‌محصولی، یک پلاتیشن در مالزی

شکل ۸- مزرعه کشت قهوه در برزیل (پلاتیشن)

شکل ۱۰- باغ‌های زیتون و پرتقال در یونان

پ- دامداری تجاری: در این سیستم، دامداران به‌همراه غله‌ی تجاری، دام را جهت استفاده از گوشت آن‌ها پروراند می‌کنند. از خصوصیات عمده‌ی این نوع دامداری تولید محصول و نگهداری دام در محدوده‌ی یک مزرعه است و معمولاً کشاورزان، خود غذای دام‌هایشان را فراهم می‌کنند. ایالات متحده‌ی آمریکا و اروپا از مهم‌ترین مراکز دامداری تجاری هستند. گاهی نگهداری از دام‌ها به منظور تولید شیر و سایر لبنیات یا استفاده از پشم صورت می‌گیرد. کشورهای استرالیا، زلاندنو، آفریقای جنوبی و آرژانتین در پرورش گوسفند تخصص دارند و بیش از نیمی از پشم دنیا را تأمین می‌کنند.

ب- کشت غله و باغداری تجاری: در این نوع کشاورزی، کشاورزان بیش‌تر به کشت گندم، برنج، ذرت یا یک غله‌ی خاص مشغول‌اند. کمرندهای بزرگ گندم در استرالیا، ایالات متحده‌ی آمریکا، کانادا و روسیه نزدیک به نیمی از گندم جهان را تأمین می‌کنند. مزارع این نواحی بسیار بزرگ است و

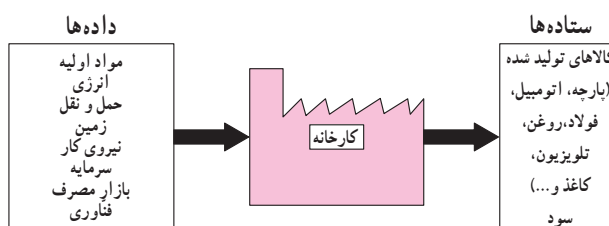
شکل ۹- دامداری تجاری، فرانسه

- ۱- با توجه به آنچه در فصل اول درباره‌ی خاک‌های ناحیه‌ی استوایی خواندید، بگویید چرا کشت نوبتی در این ناحیه به فرسایش شدید خاک منجر می‌شود؟
- ۲- کشت سنتی و تجاری را از نظر داده‌ها و ستاده‌ها مقایسه کنید.
- ۳- گله‌داری شبانی در کدام نواحی دنیا رواج دارد؟ قلمرو آن را نام ببرید.

صنعت

مکان‌یابی صنعتی

صنعت فعالیتی است که در آن مواد اولیه و خام در کارخانه‌ها تغییر شکل می‌یابند و به کالای مورد استفاده تبدیل می‌شوند. به نمودار ۱۱ توجه کنید. فعالیت صنعتی نیز مانند کشاورزی یک سیستم است.

نمودار ۱۱- فعالیت صنعتی به عنوان یک سیستم

یک کارخانه‌دار قبل از ایجاد کارخانه باید عواملی را که در نمودار بالا به عنوان داده‌ها نمایش داده شده است، مورد بررسی قرار دهد. این عوامل در مکان‌یابی هر کارخانه نقش مؤثری دارند. صاحبان صنایع با سنجش مجموعه‌ی امتیازات، مکان مناسب برای احداث یک کارخانه را انتخاب می‌کنند. عوامل مؤثر در مکان‌یابی صنعتی به دو گروه تقسیم می‌شوند: عوامل طبیعی و عوامل انسانی.

الف - عوامل طبیعی: مواد اولیه، انرژی و زمین از جمله‌ی عوامل طبیعی به شمار می‌آیند.

● **مواد اولیه:** در گذشته اغلب صنایع در نزدیکی منابع و مواد اولیه احداث می‌شدند. امروزه با پیشرفت وسایل حمل و نقل، نزدیک بودن کارخانه‌ها به مواد اولیه چندان الزامی نیست. البته هنوز برخی از صنایع مانند صنایع ذوب فلزات و صنایع غذایی به دلیل سنگین وزن بودن مواد اولیه یا زود فاسد شدن آن‌ها در نزدیکی معادن یا مزارع شکل می‌گیرند. درواقع، حمل و نقل این گونه مواد به مناطق دور مقرون به صرفه نیست.

● انرژی: صنایع اولیه بیش‌تر در مکان‌هایی که

به زغال‌سنگ یا آب جاری دسترسی داشتند، ایجاد می‌شدند؛ مانند صنایع پارچه‌بافی در لانکشر و یورکشایر انگلیس، اما به تدریج به دلیل وزن زیاد زغال‌سنگ و هزینه‌ی حمل و نقل آن، انرژی نفت و گاز جایگزین این ماده گردید. انرژی الکتریکی نیز یکی از مهم‌ترین انواع انرژی است که می‌توان آن را تا مسافت‌های دور به کارخانه‌ها انتقال داد.

● زمین: کارخانه‌های اولیه بیش‌تر در زمین‌های کم‌وسعت

و مسطح بنا می‌شدند اما با بزرگ‌تر شدن کارخانه‌ها و افزایش تعداد آن‌ها رفته رفته نیاز به زمین‌های وسیع و مسطح بیش‌تر شد. در مکان‌یابی صنعتی، بهتر است از زمین‌های غیرقابل کشاورزی که ارزان‌تر نیز هستند، استفاده شود.

ب - عوامل انسانی: نیروی کار، سرمایه، بازار مصرف

و حمل و نقل از عوامل انسانی مؤثر در مکان‌یابی صنعتی هستند.

● **نیروی کار:** یکی از عوامل مهم در مکان‌یابی صنایع، دسترسی به نیروی کار است. نیروی کار از دو بُعد اهمیت دارد؛ کمی (تعداد کارگران) و کیفی (مهارت و تخصص کارگران). در گذشته، تعداد کارگران اهمیت بیش‌تری داشت و امروزه با ماشینی شدن صنایع روز به روز نیاز به کارگران کم‌تر می‌شود و مهارت و تخصص آن‌ها اهمیت بیش‌تری پیدا می‌کند.

● سرمایه: برای ایجاد یک کارخانه باید سرمایه و پول

کافی جهت خرید زمین، ماشین‌آلات، مواد اولیه، دستمزد کارگران و سایر هزینه‌ها فراهم شود. در گذشته بیش‌تر افراد شخصاً برای ایجاد کارخانه اقدام می‌کردند. امروزه بانک‌ها و دولت‌ها سرمایه‌ی مورد نیاز را فراهم می‌کنند و افراد نیز از طریق خرید سهام به سرمایه‌گذاری مبادرت می‌ورزند.

● بازار مصرف: نواحی مختلف از نظر میزان درآمد،

قیمت کالاها و حجم فروش و هم‌چنین کشش تقاضا برای کالا با

به طوری که این نواحی از نظر کمی و کیفی کالاهای صنعتی بیش تر نواحی جهان را تأمین می کنند. آمریکای شمالی، اروپا، شرق و جنوب شرقی آسیا از جمله ی این نواحی اند.

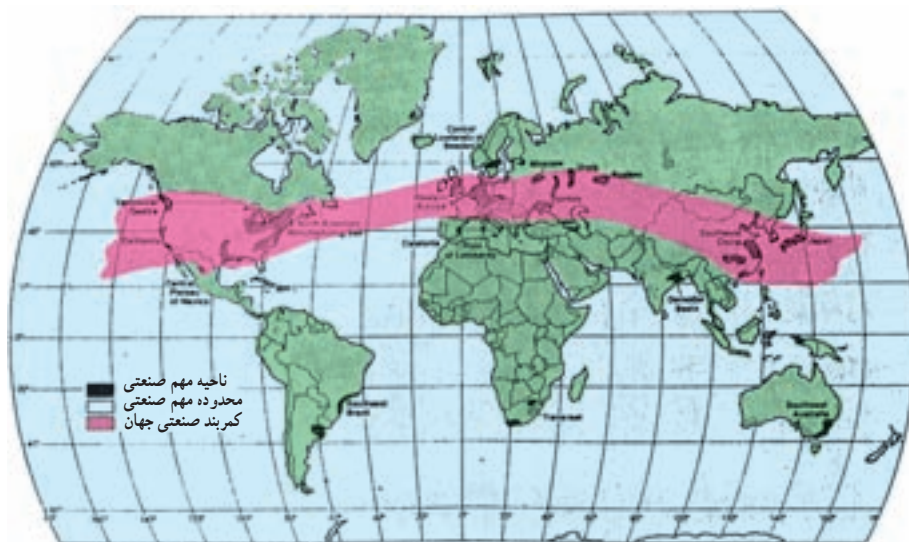
شکل ۱۲- روبات ها در حال ساختن اتومبیل در ژاپن

یک دیگر تفاوت دارند. امروزه کشورهای صنعتی می کوشند تا بازارهای بیش تری برای فروش کالاهای خود و کسب سود بیش تر پیدا کنند. به همین منظور، گاه از انواع شیوه های نامناسب نظیر تبلیغات گسترده، جنگ و جاسوسی صنعتی استفاده می کنند.

● حمل و نقل: صنایع برای تأمین مواد اولیه و رساندن کالاهای تولید شده به بازار مصرف، به راه های ارتباطی و وسایل حمل و نقل نیازمندند. انتخاب وسایل حمل و نقل و نوع راه به وزن کالا، بُعد مسافت، ارزش و خسارت پذیری کالا و نظایر آن بستگی دارد.

نواحی صنعتی مهم دنیا

در برخی از نواحی دنیا، تجمع صنایع بسیار زیاد است؛

شکل ۱۳- نقشه ی نواحی صنعتی جهان

پ- شرق و جنوب شرق آسیا: کشور ژاپن از مهم ترین نواحی صنعتی در این بخش از جهان است. کمربند صنعتی ژاپن در بخش توکیو - کیوشو قرار دارد. هنگ کنگ، مالزی، تایوان، کره جنوبی و سنگاپور نیز در یکی دو دهه ی اخیر به رشد قابل ملاحظه ای در زمینه ی صنعت دست یافته و به صادرکنندگان کالاهای صنعتی به سایر نواحی جهان تبدیل شده اند. این امر بیش تر مرهون سرمایه گذاری های کشورهای خارجی - به ویژه ژاپن- در این کشورهاست.

الف- آمریکای شمالی: نواحی صنعتی آمریکای شمالی در دو کشور ایالات متحده ی آمریکا و کانادا وجود دارد. ناحیه ی صنعتی ایالات متحده ی آمریکا در شمال شرق آن و از آپالاش تا دریاچه های پنج گانه گسترده شده است.

ب- اروپا: مهم ترین نواحی صنعتی اروپا در غرب این قاره قرار دارد. ناحیه ی روهر در کشور آلمان و نواحی صنعتی کشورهای انگلستان، فرانسه و شمال ایتالیا از نواحی مهم صنعتی اروپا به شمار می آیند.

تجارت

پس از تشکیل اوپک و اتحاد کشورهای عضو، قیمت نفت به تدریج افزایش یافت. در دهه‌های اخیر کشورهای صنعتی که قبلاً خریدار نفت بودند و برای فعالیت صنایع خود به شدت به این ماده نیاز داشتند، به فکر صرفه‌جویی و استفاده از انرژی‌های جایگزین افتادند تا از میزان تقاضا برای نفت بکاهند. از طرف دیگر، با کشف استخراج نفت در نقاطی مانند دریای شمال، آلاسکا و مکزیک، قیمت نفت روزه‌روز کاهش یافت.

امروزه سازمان اوپک می‌کوشد با در نظر گرفتن سهمیه‌ای برای تولید و صدور نفت در هر یک از کشورهای عضو، از عرضه‌های بیش از تقاضای این ماده‌ی ارزشمند جلوگیری کند. متأسفانه برخی از کشورهای عضو اوپک این سهمیه‌بندی را رعایت نمی‌کنند.

ب - آ. سه. آن: اتحادیه آسیای جنوب شرقی (آ. سه. آن) در سال ۱۹۶۷ میلادی به وجود آمد و اعضای کنونی آن عبارت‌اند از: اندونزی، مالزی، فیلیپین، سنگاپور، تایلند و برونئی.

هدف از تشکیل این اتحادیه، بهبود وضع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورهای عضو است.

پ - اِکو: سه کشور ایران، ترکیه و پاکستان در سال ۱۳۴۳ ش/ ۱۹۶۴ م. سازمان همکاری‌های اقتصادی (اِکو) را به وجود آوردند. هدف از تشکیل این سازمان، گسترش همکاری‌های اقتصادی بین این سه کشور بود.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی برخی کشورهای جنوبی آن نیز به اِکو پیوستند به شکل ۱۱ نگاه کنید. در این شکل نام و محدوده جغرافیایی کشورهای عضو اِکو مشخص شده است. امروزه اعضای اِکو در زمینه‌های مشترکی چون مسائل زیست محیطی، اقتصادی و بازرگانی، ارتباطی و اجتماعی با یکدیگر همکاری می‌کنند. مطالعه‌ی موردی ۱۰ را بخوانید.

هیچ کشوری از نظر منابع و مواد اولیه و همچنین کالاهای صنعتی خود کفا نیست؛ بنابراین، کشورها با یکدیگر به مبادله و تجارت می‌پردازند. تجارت جریان مواد، کالاهای و خدمات از تولیدکننده به سمت مصرف‌کننده است. کشورهایی که ارزش صادرات آن‌ها بیش از وارداتشان است، موازنه‌ی بازرگانی مثبت دارند و می‌توانند استانداردهای زندگی خود را بهبود ببخشند و با سود بیش‌تر سرمایه‌گذاری بهتری داشته باشند. کشورهایی که موازنه‌ی بازرگانی آن‌ها منفی است، روزه‌روز فقیرتر می‌شوند و مجبورند برای تأمین بودجه‌ی خود وام بگیرند.

● سازمان‌ها و پیمان‌های اقتصادی - تجاری^۱

بسیاری از کشورهای دنیا برای آن‌که بتوانند در تجارت بین‌المللی بهتر عمل کنند (تجارت خود را رونق دهند)، در قالب پیمان‌ها و سازمان‌های تجاری با یکدیگر متحد می‌شوند. این اتحاد معمولاً بین کشورهایی که دارای اشتراکاتی نظیر منابع معدنی، تولیدات کشاورزی و صنعتی مشابه فرهنگ مشترک یا روابط همسایگی هستند، صورت می‌گیرد. در این‌جا چند نمونه از این پیمان‌ها را بررسی می‌کنیم:

الف - اوپک (OPEC): سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) در سال ۱۳۴۰ تأسیس شد. پنج کشور عربستان، ایران، عراق، کویت و ونزوئلا که در آن زمان ۸۰ درصد نفت جهان را تولید می‌کردند، بنیان‌گذاران این سازمان بودند. سازمان اوپک با هدف جلوگیری از کاهش قیمت نفت در بازارهای جهانی به وجود آمد. سپس هشت کشور دیگر صادرکننده نفت به آن پیوستند. آیا می‌توانید از روی نقشه، کشورهای صادرکننده نفت عضو اوپک را نام ببرید؟ این کشورها در کدام قاره‌ها قرار دارند؟

فعالیت ۲

۱- چرا کاهش و نوسان قیمت نفت برای کشورهای عضو اوپک نگران‌کننده است؟

۲- امروزه نیروی کار بیش‌تر از نظر کمی اهمیت دارد یا کیفی؟ چرا؟

تحقیق کنید

کارخانه‌ای را در نزدیکی محل زندگی خود در نظر بگیرید. عواملی را که در مکان‌گزینی این کارخانه مؤثر بوده‌اند، توضیح دهید. گزارش خود را به دبیر تحویل دهید.

۱- برای مشاهده‌ی قلمرو سازمان‌ها و پیمان‌های اقتصادی به نقشه‌ی ۱۱ فصل اول مراجعه کنید.

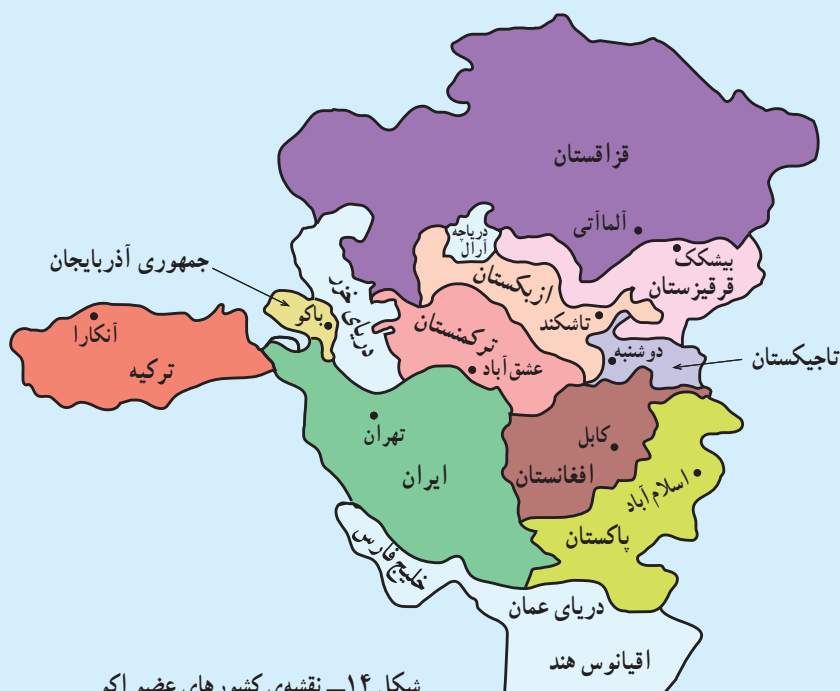
اکو

در سال ۱۳۴۳ ش / ۱۹۶۴ م. هنگامی که سه کشور ایران، ترکیه و پاکستان پیمان عمران منطقه‌ای را تشکیل دادند، دلایل زیادی برای ایجاد چنین پیمانی وجود داشت؛ از جمله: (۱) همسایگی سه کشور، (۲) دسترسی به آب‌های دریای مدیترانه، دریای سیاه، خلیج فارس و دریای عمان، (۳) مسلمان بودن اکثریت جمعیت این سه کشور، (۴) موقعیت گذرگاهی مناسب که آن‌ها را از یک طرف به اروپا و از طرف دیگر به هند و شرق آسیا مربوط می‌کرد.

سال ۱۳۶۵ ش / ۱۹۸۶ م. این سازمان به سازمان همکاری‌های اقتصادی یا اکو تغییر نام داد. کشورهایی که پس از فروپاشی اتحاد شوروی به اکو پیوستند، خطوط مرزی و مشترکات تاریخی و فرهنگی و مذهبی با ایران دارند. برخی از این کشورها در گذشته جزئی از خاک ایران بوده و در زمان حکومت قاجاریه از ایران جدا شده‌اند. دریای خزر راه‌دریایی مشترک بین ایران و برخی از این کشورهاست و در اقتصاد این منطقه نقش بسیار مهم و حیاتی دارد. وجود ذخایر نفت و آبریزان در این دریا زمینه‌ی همکاری‌های منطقه‌ای را افزایش می‌دهد.

اعضای اکو دارای موقعیت گذرگاهی بسیار مناسبی در جهان هستند و به آب‌های مهمی چون دریای خزر، دریای سیاه، دریای مدیترانه، خلیج فارس و دریای عمان دسترسی دارند. برخی از کشورهای اکو مانند افغانستان و قزاقستان به دریاهای آزاد راه ندارند، با عضویت در این پیمان به راحتی می‌توانند به صدور کالاهای تولیدی خود بپردازند.

اعضای اکو علاوه بر آبراهه‌ها از طریق راه‌های جاده‌ای و آهن نیز می‌توانند با آسیا و اروپا داد و ستد اقتصادی داشته باشند. از جمله‌ی این راه‌ها می‌توان به راه‌های عشق‌آباد به باجگیران، راه آهن مشهد - عشق‌آباد، بافق - بندرعباس و قزاقستان - چین اشاره کرد.

شکل ۱۴ - نقشه‌ی کشورهای عضو اکو

واژه‌ها و اصطلاحات

شکل معینی از ناهمواری، آب و هوا، پوشش گیاهی و فعالیت‌های انسانی، چهره‌ی خاصی را پدید می‌آورد.

چشم‌انداز طبیعی Natural landscape: چشم‌اندازی که در آن عوارض و پدیده‌های طبیعی غلبه دارند.

چشم‌انداز فرهنگی Cultural landscape: چشم‌اندازی طبیعی است که مورد دخالت و بهره‌برداری گروه‌های انسانی قرار گرفته است. **حوضه‌ی آبریز**: قسمتی از خشکی‌ها که با توجه به شیب و شکل زمین، آب‌های روان در آن‌ها به پست‌ترین مکان موجود در پهنه‌ی آن جریان می‌یابد. پست‌ترین مکان یک حوضه ممکن است دریا، دریاچه، باتلاق، رود و ... باشد که معمولاً نام آن را بر روی حوضه‌ی آبریز مورد نظر می‌گذارند. مرز جدایی این حوضه‌ها از یک‌دیگر منطبق بر خط‌الرأس کوهستان‌ها است.

خلیج دهانه‌ای Estuary: همان دهانه‌ی رود است. یعنی جایی که کانال رود در محل اتصال به دریا عریض می‌شود و جریان آب حاصل از جزر و مد در آن برقرار است.

دریابار Falaise: برآمدگی با شیب بسیار تند ($90^{\circ} - 15^{\circ}$)، دارای پوشش گیاهی کم و یا فاقد پوشش گیاهی که درست در نقطه‌ی تماس خشکی با دریا پدید آمده است. دریابار با ساحل صخره‌ای تفاوت دارد و در سواحل غیر صخره‌ای مثلاً رسی نیز تشکیل می‌شود.

دلتا Delta: قطعه زمینی به شکل مثلث در مصب رود که در نتیجه‌ی بر جای ماندن مواد حمل‌شده توسط رودها در دهانه‌ی آن‌ها بوجود می‌آید. دلتا حاصل خیز است و اشکال گوناگون دارد. دلتاها در مواقع طغیان رودها در خطر هستند.

دیاگرام سه‌گوش Triangular graph: این نمودار معمولاً برای نشان دادن درصدها مورد استفاده قرار می‌گیرد. به خصوص در زمانی که مجموع کل سه عامل برابر 100° درصد گردد. در این نمودار نقطه‌ی مشترک از برخورد سه محور تشکیل می‌شود. برای نمایش توزیع نیروی کار شاغل در بخش‌های سه‌گانه اقتصادی یا درصد ترکیب خاک‌ها از این نمودار استفاده می‌کنند.

ساوانا Savana: علفزارهای ناحیه‌ی مداری که شامل درختان به صورت منفرد و پراکنده است. ساوانا همچنین نام آب و هوای ناحیه‌ی مداری با یک فصل خشک و یک فصل مرطوب است.

ستون سنگی دریاپی Stack: یک ستون سنگی برخاسته از دریا که از

آنیسم Animism: مذاهب قبیله‌ای، این مذهب در واقع بت‌پرستی و پرستش ارواح روان در سنگ‌ها، باتلاق‌ها، جنگل‌ها و مانند آن است. این مذهب بیش‌تر در مناطق قطبی، بیابانی و جنگل‌های دورافتاده که شرایط بازدارنده‌ی محیطی وجود دارد، مشاهده می‌شود.

اسکیمو Eskimo: سرخ‌پوستان امریکایی، قوم ساکن در سرزمین‌های قطب شمال را اسکیمو به معنی «گوشت خام‌خوار» نامیده‌اند. نیاکان قوم اسکیمو حدود ده‌هزار سال پیش در سیبری به سر می‌بردند. اسکیموها به مردم سیبری در آسیای شمالی و کمی هم به سرخ‌پوستان شبیه‌اند.

اورالیک — **آلتائیک** Uralic - Altaic: این گروه‌های زبانی منشأ آسیایی دارند (ناحیه‌ی اورال و ناحیه‌ی کوه‌های آلتایی در آسیای مرکزی). زبان‌های مجارستانی، استونیایی، فنلاندی و لابی از بزرگ‌ترین شعبه‌های خانواده‌ی زبانی اورالیک است. زبان‌های آلتائیک با رعایت سابقه‌ی تاریخی به سه طبقه تقسیم می‌شوند که عبارتند از: ترکی، مغولی، مانچو و تانگوس.

ایگلو Igloo: کلبه‌های یخی اسکیموها که با استفاده از بلوک‌های یخ فشرده ساخته می‌شود.

باتلاق Swamp, marsh: جایی پست که در آن آب می‌ایستد و نی و علف می‌روید.

تالاب یا مرداب ساحلی Lagoon: آب شور و کم‌عمق که به‌وسیله‌ی زمین باریکی از دریا به‌طور کامل یا ناقص جدا شده باشد مانند تالاب انزلی در جنوب بندر انزلی.

جریان‌های دریای طولی Longshore currents: یک جریان فرعی است که از برخورد مایل امواج به ساحل به‌وجود می‌آید. جهت آن موازی با خط ساحل است. مواد ریز مثل لای و ماسه‌های ریز به‌وسیله‌ی این جریان به موازات خط ساحلی حمل می‌شوند و کشش طولی مواد نام دارد. این پدیده خطر آفرین است چون باعث مسدود شدن خلیج دهانه‌ای می‌شود.

جهانی‌شدن Globalization: فرآیندی که در آن در اثر مبادله‌ی فزاینده‌ی فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بین کشورها و نواحی — در نتیجه‌ی توسعه‌ی وسایل ارتباطی — تفاوت‌های ناحیه‌ای به حداقل می‌رسند و نوعی همسانی و یکپارختی بین نواحی جهان به‌وجود می‌آید. **چشم‌انداز** Land scape: بخشی از سطح زمین است که با توجه به

خشکی مجاور جدا است. ستون‌های سنگی دریایی از هجوم امواج به نقاطی که ساختمان زمین‌شناسی سستی دارند ایجاد می‌شوند و از فروریختن یک طاق دریایی به وجود می‌آید.

Selva: جنگل‌های متراکم بارانی ناحیه‌ی مداری (به‌ویژه ناحیه‌ی آمازون)

سیرک یخچالی Glacier cirque: گودالی عمیق و مدور با دیواره‌های پرتیب در قسمت بالا دست کوه که برف و یخ در آن انباشته شده و یخچال دره‌ای را تغذیه می‌کند.

سیستم System: مجموعه‌ای از عناصر و اجزای یک پدیده که بر یک‌دیگر تأثیرات متقابل دارند.

سیستم اطلاعات جغرافیایی Geographical Information system (GIS): سیستمی که امکان دسترسی و بهره‌برداری از کلیه اطلاعات جغرافیایی را فراهم می‌سازد و با تبدیل اطلاعات جغرافیایی به صورت دیجیتال و ذخیره‌ی آن در کامپیوتر، امکان بازیابی اطلاعات و وارد نمودن اصلاحات، تغییر مقیاس، جنرالیزه نمودن نقشه و ثبت اطلاعات به صورت گرافیکی را فراهم می‌آورد.

امروزه GIS در بسیاری از رشته‌های علمی، مدیریت منابع طبیعی، شهرسازی، کنترل محیط زیست، برنامه‌ریزی، جمعیت و نظایر آن کاربرد دارد.

شرکت چند ملیتی Multinational Company: شرکتی که عملکرد آن در خارج از مرزهای یک کشور است. معمولاً بخش مرکزی و اداره‌کننده‌ی این شرکت‌ها در کشورهای توسعه‌یافته و شعبه‌ها و کارخانه‌های مونتاژ در کشورهای در حال توسعه ایجاد می‌شوند.

امروزه در زمینه‌هایی چون نفت، اتومبیل، کامپیوتر، وسایل صوتی و تصویری شرکت‌های چند ملیتی بزرگی وجود دارند که سالانه میلیون‌ها دلار فروش دارند مانند کمپانی‌های آی.بی.ام، سونی، تویوتا، فورد، رویال دچ شل.

شهرگریزی Counter urbanization: از دهه‌ی ۱۹۷۰ در کشورهای توسعه‌یافته به‌خصوص در امریکای شمالی و اروپا، نوعی مهاجرت از شهرهای بزرگ و مادر شهرها به نواحی روستایی انجام شده است. این مهاجرت معکوس، با حومه‌نشینی فرق دارد و برخی روستاهای مرکزی با عملکردهای خاص را شامل می‌شود.

طاق (Arch) دریایی: دروازه‌ی طبیعی میان یک توده‌ی سنگی که به‌وسیله‌ی فرسایش شدید به وجود می‌آید. رایج‌ترین طاق‌ها در جایی به وجود می‌آیند که دریا با استفاده از ضعف سازندهای ساحلی (مثلاً وجود درزها) در دو طرف یک برآمدگی سنگی باریک، حفره‌هایی ایجاد می‌کند و این حفره‌ها به مرور زمان وسیع

می‌شوند.

طرح‌های روستایی: هدف این طرح‌ها، تجدید حیات و هدایت روستاها از ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی و توسعه و عمران روستاها است. تهیه‌ی این طرح‌ها سه مرحله دارد که عبارتند از: شناخت و ارزیابی وضع موجود، تعیین ضوابط و ارائه‌ی پیشنهادات در جهت اهداف و تعیین محدوده‌ی برنامه‌ی مورد نیاز.

کارست Karst: اصطلاح کارست از نام یک ناحیه سنگ آهکی کوه‌های دیناری در سواحل دریای آدریاتیک گرفته شده است. اشکال کارستیک، چشم‌اندازهای به وجود آمده از انحلال سنگ‌های آهکی است که ناشی از عمل آب باران همراه با دی‌اکسید کربن می‌باشد. از اشکال اصلی کارستی می‌توان غارها، چشمه‌ها و دره‌های آهکی را نام برد.

گوتیک Gothic: یعنی وابسته به گوت‌ها. گوت‌ها اقوام آلمانی نژاد هستند. زبان گوتیک از زبان‌های آلمانی خاوری است، معماری سبک گوتیک، ادبیات سبک گوتیک نیز وجود دارد.

لایروبی بنادر: برخی از بنادر که در معرض کشش طولی مواد هستند و یا در خلیج‌های دهانه‌ای قرار گرفته‌اند و ورود آب‌رفت به آن‌ها زیاد است و یا در اثر تجمع فعالیت‌ها، تجمع زباله در آن‌ها زیاد است نیاز به لایروبی دارند. برای این منظور کشتی‌های مخصوصی با روش خاص مواد لایروبی‌شده را در جای دیگر تخلیه می‌نمایند.

لاپلند Lapland: منطقه‌ای در مرز فنلاند و روسیه که محل زندگی اقوام کوچ‌رو (لاپ‌ها) است.

موج‌شکن Break water: سازه‌هایی از جنس سیمان، سنگ و یا بتون‌آرمه که برای حفظ تأسیسات ساحلی از خطر امواج و مقابله با تأثیر آن‌ها ساخته می‌شود.

میکروکلیم Microclima: آب و هوای محلی که در محدوده‌های کوچک تشکیل می‌شود و ویژگی‌های آن از آب و هوای غالب منطقه‌ی اطراف متفاوت است. آب و هوای محلی به علت یک یا چند عامل جغرافیایی در محل مانند جریان دریایی، کوه، پوشش گیاهی، فعالیت صنعتی و نظایر آن پدید می‌آید.

واحد سیاسی Political unit: بخشی از کره‌ی زمین با ویژگی‌های خاص و وسعت متفاوت که دارای نقش‌های سیاسی مختلف است مانند دهستان که واحد سیاسی کوچک‌تر از یک کشور است و یا اتحادیه اروپا که بزرگ‌تر از واحد سیاسی کشور است.

واحه Oasis: ناحیه‌ای آباد در وسط بیابان که به واسطه‌ی وجود آب (نهر، چشمه، چاه و...) حاصل خیز می‌شود و توسعه می‌یابد.

